

Розвиток аграрної економічної системи освіти в цілому повинен бути спрямований на забезпечення інноваційних змін та підвищення конкурентоздатності людського капіталу в аграрній сфері.

Література

1. Беззубко Л. В., Черниш О. І., Соколова Л. С. Розвиток системи освіти у сучасних умовах: Монографія. — Донецьк: ВУК, 2005. — 132 с.
2. Управління персоналом: Ч. 1. Конспект лекцій: Навчальний посібник / Гончаров В. М., Додонов О. В., Кириченко І. А. та ін. — Донецьк: СПД Купріянов В. С., 2008. — 148 с.
3. Україна у цифрах 2007 / Статистичний збірник. — К.: Консультант, 2008 — 259 с.

Стаття надійшла до редакції 30.04.2009

УДК 338.43.01:338.24

А. Д. Діброва

канд. екон. наук, доцент
(Національний університет біоресурсів
і природокористування України)

ТРАНСФОРМАЦІЯ СИСТЕМИ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ СІЛЬСЬКОГО ГОСПОДАРСТВА УКРАЇНИ В НОВИХ УМОВАХ ГОСПОДАРЮВАННЯ

Здійснено аналіз та викладено пропозиції щодо суті та механізму державної підтримки розвитку сільського господарства з урахуванням світового досвіду та наслідків вступу України в СОТ.

КЛЮЧОВІ СЛОВА: державна підтримка, аграрна політика, сільське господарство.

KEY WORDS: state support, agrarian policy, agriculture.

Об'єктивна необхідність державної підтримки сільського господарства в умовах ринкової економіки зумовлена унікальними особливостями, що властиві цій галузі, її місцем і значенням у забезпеченні продовольчої безпеки країни. Як свідчить зарубіжний і вітчизняний досвід, негативні наслідки нестабільності внутрішнього та зовнішнього середовища вагомо впливають на параметри розвитку сільськогосподарського виробництва. Існуючі проблеми значно ускладнюються кризовими явищами, які періодично виникають у розвитку вітчизняної та світової економіки.

Глобальна продовольча і фінансова криза потребують поглиблення наукових досліджень щодо підвищення ролі й місця держави в регулюванні економічних процесів для запобігання можливості виникнення кризових явищ і забезпечення стабільного розвитку сільського господарства на довгострокову перспективу [1, с. 1].

Складність нинішньої ситуації полягає тому, що за роки реформ в Україні не вдалося суттєво підвищити ефективність сільськогосподарського виробництва, здійснити техніко-технологічне переоснащення та впровадити інноваційну модель розвитку галузі. Управлінські рішення держави у сфері сільськогосподарського виробництва, як свідчить вітчизняна практика останніх років, є недостатньо послідовними й ефективними, що в підсумку не дозволяє досягти бажаних фінансово-економічних результатів розвитку галузі, а також задовольнити запити суспільства. Такий стан, на наш погляд, зумовлено, насамперед, швидкою мінливістю зовнішнього середовища, відсутністю практичного досвіду прийняття рішень у ринкових умовах господарювання, недостатнім рівнем їх наукового забезпечення. Це свідчить про те, що цілісної системи державної підтримки сільського господарства в Україні ще не сформовано.

Україна як повноправний член Світової організації торгівлі (СОТ) робить тільки перші кроки, тому ступінь її інтеграції на світові ринки не є достатньо високим, а глобальні кризи справляють дещо менший вплив на галузь, ніж внутрішні її проблеми. В умовах посилення впливу світової цінової кон'юнктури на внутрішній аграрний ринок, одним із важливих завдань державної підтримки буде запобігання можливості як виникнення кризових явищ і мінімізація дії негативних наслідків для економіки України. В іншому випадку для вітчизняного сільського господарства постає реальна загроза, пов'язана із можливістю набуття статусу сировинного придатку розвинутих країн.

Отже, виникає потреба здійснення виваженого і системного підходу щодо розробки та реалізації державної аграрної політики, спрямованої на захист внутрішнього ринку за допомогою механізмів, які відповідають міжнародним принципам та нормам. Важливо також забезпечити формування конкурентоспроможного, орієнтованого на експорт продукції сільськогосподарського виробництва шляхом ефективного використання земельних, трудових, інтелектуальних, матеріальних і фінансових ресурсів, упровадження інновацій, підвищення продуктивності праці та якості продукції, а також створення сприятливих умов для залучення державних і приватних інвестицій у сільське господарство України. Досягнення цього великою мірою залежатиме від ре-

зультативності державної підтримки галузі на різних ієрархічних рівнях управління.

Вагомий внесок в обґрунтування концептуальних засад удосконалення державної підтримки сільського господарства та розробку її понятійно-категоріального апарату належить В. Андрійчуку, О. Ородіній, В. Галушку, С. Дем'яненку, О. Могильному, Г. Мостовому, Г. Черевку, М. Янківу та іншим ученим. У їх роботах обґрунтовано об'єктивну необхідність державної підтримки сільського господарства, визначено її цілі, завдання і функції у процесі ринкової трансформації галузі з урахуванням зарубіжного досвіду та національних особливостей.

Водночас, багато суттєвих прикладних аспектів теоретико-методологічного, методичного і практичного характеру державної підтримки сільського господарства потребують подальшого дослідження і розв'язання в умовах глобальних змін зовнішнього середовища. Це, торкається, насамперед, розробки наукових засад підвищення ефективності державної підтримки сільського господарства з урахуванням впливу об'єктивних внутрішніх і зовнішніх чинників.

Мета дослідження — обґрунтувати теоретико-методологічні засади державної підтримки сільського господарства та розробити практичні рекомендації щодо її удосконалення для забезпечення реалізації стратегічних цілей державної аграрної політики України в умовах глобальної фінансово-економічної кризи.

Інтеграція України у світове співтовариство зумовлює необхідність системного підходу до аналізу сучасних процесів розвитку сільськогосподарського виробництва з метою розробки відповідних механізмів регулювання, які здатні забезпечити швидку адаптацію галузі до нових умов господарювання. Серед них особливе місце належить обґрунтуванню теоретико-методологічних засад державної підтримки сільського господарства. Важливим в цьому відношенні є твердження, що державну підтримку не можна ототожнювати з державним регулюванням, оскільки останнє може бути спрямоване не тільки на стимулювання розвитку економічних процесів, а й на їх обмеження. В сільському господарстві прикладом обмеження виробництва є програми, що застосовуються в країнах ЄС та США. Реалізуючи обмежувальну функцію, держава водночас здійснює стимулюючий вплив через систему державної підтримки.

На наш погляд, державна підтримка — це складова системи державного регулювання сільського господарства, яка являє собою сукупність правових, фінансово-економічних, організаційних та інших заходів держави щодо мотиваційного впливу на розвиток як сільськогосподарського виробництва, так і сільських

територій у потрібному для суспільства напрямі [2, с. 77]. Трактування державної підтримки лише з позиції фінансової або бюджетної підтримки є неповним, оскільки вона може включати інформаційне забезпечення, розвиток дорадництва, систему страхування та біржовий ринок

Сучасна вітчизняна агроекономічна наука потребує подальших досліджень щодо оцінки ефективності державної підтримки сільського господарства. В розвинених країнах зміни у надлишках виробників і споживачів є широко поширеними засобами для вимірювання у грошовому еквіваленті прибутків та витрат, які виникають внаслідок змін в аграрній політиці. У країнах Організації економічної співпраці і розвитку (ОЕСР) нагромаджено значний досвід та розроблено методику й показники оцінки ефективності державної підтримки сільського господарства. Тому в умовах СОТ використання співставних показників оцінки державної підтримки сільського господарства є невідкладним завданням адаптації національної системи регулювання до міжнародних вимог.

Вимоги СОТ щодо необхідності скорочення внутрішньої підтримки в тій частині, яка справляє спотворювальний вплив на торгівлю, змістили акценти з підтримки виробництва на підтримку доходів сільськогосподарських товаровиробників через так звані непов'язані заходи. Проте загальний рівень підтримки сільського господарства в країнах з розвинутою ринковою економікою залишається досить високим (рис. 1).

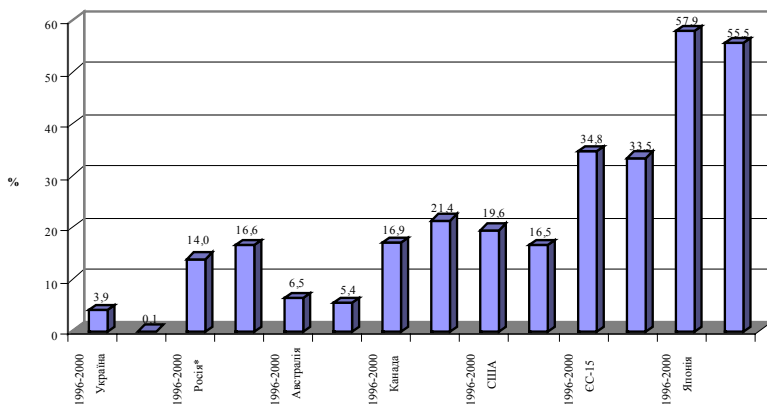

Рис. 1. Відносний показник «Еквівалент підтримки виробництва» (ЕПВ) в Україні та деяких інших країнах світу в середньому за 1996—2000 рр. та 2001—2006 рр., %

Джерело: побудовано за даними ОЕСР.

Як свідчать дані рис. 1, в Україні в середньому за 2001—2006 рр. відносний показник «Еквівалент підтримки виробника» (ЕПВ)¹ склав 0,1 %, що значно поступається іншим розвинутим країнам світу. Це означає, що в середньому за 2001—2006 рр. 99,9 % загального обсягу грошових надходжень сільськогосподарські підприємства отримували від реалізації продукції на ринку, без будь-якої державної підтримки.

Проте, з 2000 по 2006 р. обсяги бюджетних асигнувань на фінансування сільського господарства з державного бюджету підвищились більш як у 6,6 разу — з 1,2 до 7,9 млрд грн. Питома вага бюджетних асигнувань у загальних витратах державного бюджету на сільське господарство підвищилась за цей період з 3,5 % до 5,7 %, а у ВВП — зросла з 0,7 % до 1,5 %. Така невідповідність пов'язана перш за все з тим, що паралельно із зростанням обсягів державної підтримки відбулося значне зниження закупівельних цін на продукцію сільського господарства.

В умовах ринкової економіки для розробки збалансованої аграрної політики дуже важливо правильно визначити її результативність по відношенню до тих, хто виробляє сільськогосподарську продукцію. З цією метою за «Методикою оцінки державної підтримки сільського господарства», що розроблена й використовується в ОЕСР, розраховується показник «Підтримка ринкової ціни» (ПРЦ), який визначає грошову вартість валових трансфертів виробникам від споживачів і платників податків за рік, що виникли внаслідок дії засобів державної політики, якими створюється розрив між цінами на певний вид аграрної продукції на внутрішньому та зовнішньому ринку (рис. 2). Показник ПРЦ визначається у цінах виробника і обчислюється за формулою:

$$\text{ПРЦ} = (P_p - P_w) \cdot S_2$$

де P_p — внутрішня ціна за одиницю продукції; P_w — світова ціна за одиницю продукції; S_2 — пропозиція внутрішнього ринку; D_2 — попит внутрішнього ринку; S_1 — пропозиція внутрішнього ринку за світовими цінами; D_1 — попит внутрішнього ринку за світовими цінами.

¹ Показник ЕПВ — це частка трансфертів сільськогосподарським товаровиробникам у загальному обсязі грошових надходжень сільськогосподарських підприємств, або частка їх грошових надходжень, пов'язаних з державною аграрною політикою [3].

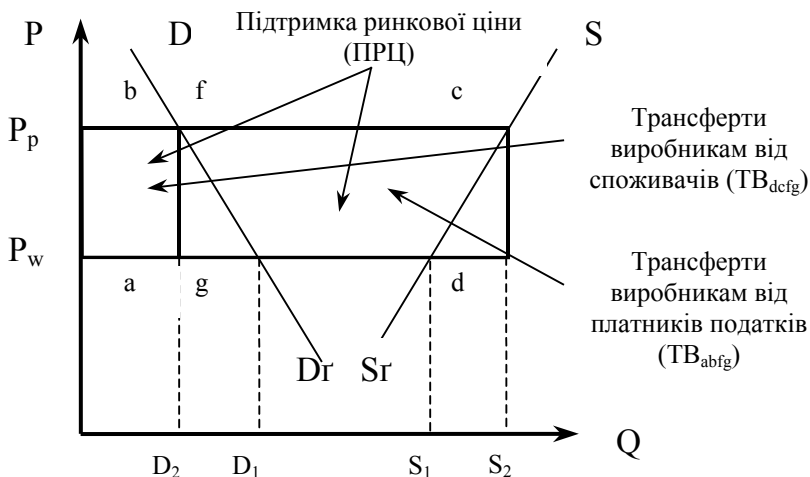

Рис. 2. Підтримка ринкової ціни (ПРЦ) і трансфери виробникам від споживачів (TB_{abfg}) та платників податків (TB_{dcfg}) за умов експорту

Даний підхід ґрунтується на тому, що будь-яке відхилення внутрішніх цін від світових можна трактувати як індикатор втручання держави в механізм вільного ринку. Розмір цінового відхилення визначає рівень цього втручання і відповідно дає кількісну характеристику аграрної політики держави [4, с. 102].

Як свідчать дані рис. 3, показник ПРЦ виробникам пшениці в Україні з року в рік має значні відхилення, що свідчить про певну непослідовність підтримки. При додатному значенні таке відхилення показує, що аграрна політика спрямована на підтримку виробника за рахунок споживачів продукції та держави. При від'ємному значенні — доходи товаровиробників перерозподіляються на користь споживачів та інших економічних груп.

Отримані значення показника «національний коефіцієнт захисту виробників» (НКЗВ) пшениці (як співвідношення середньої ціни, яку отримує виробник на внутрішньому ринку, до ціни на світовому ринку в цінах виробника) підтверджує цінову нестабільність і недостатню ефективність механізму регулювання ринку зерна в Україні.

Здійснений у такий спосіб аналіз засвідчив, що валові трансфери для виробників пшениці від платників податків за 2004—2006 рр. в розрахунку на 1 га зібраної площі склали в середньому 33 грн, у той же час валові трансфери від споживачів дорівню-

вали мінус 73 грн. Отже, фактично товаровиробники «дотують» споживачів відповідної продукції, а від’ємне значення показника ПРЦ показує, що фінансові ресурси держави спрямовуються на її компенсацію.

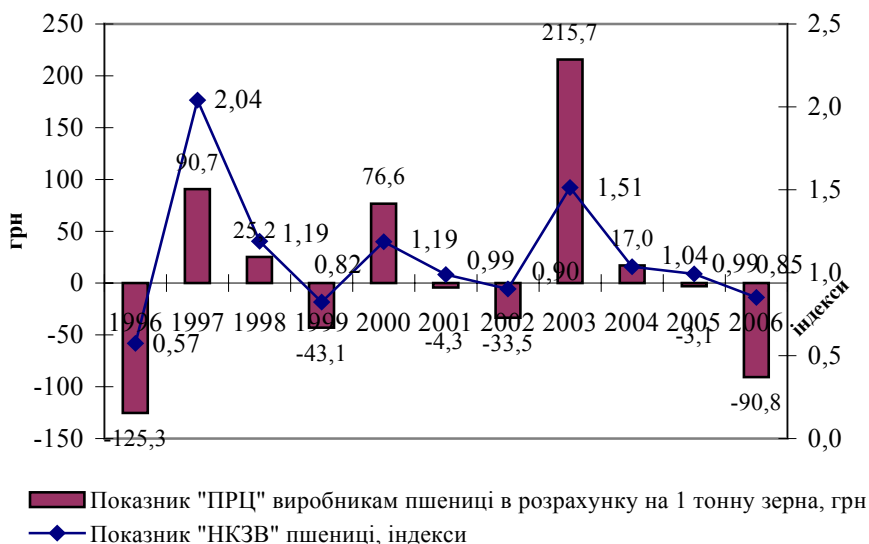

Рис. 3. Показники «Номінальний коефіцієнт захисту виробників» (НКЗВ) та «Підтримка ринкової ціни» (ПРЦ) виробникам пшениці в Україні у рахунку на тону зерна

Джерело: Дані ОЕСР та Державного комітету статистики України.

З цього випливає, що можливості підвищення результативності механізму державної підтримки вкрай обмежені. Потреба зміни підходів зумовлена як необхідністю підвищення соціально-економічних параметрів розвитку сільського господарства, так і формування цілісної системи державного регулювання з метою попередження можливості виникнення кризових явищ та мінімізації дії негативних наслідків для економіки України.

При збереженні нинішнього рівня показників продуктивності сільськогосподарського виробництва можливості його розвитку будуть недостатніми для підвищення рівня життя населення, гарантованого задоволення попиту на продовольство, збалансованого відтворення ресурсного потенціалу галузі. Тому тільки за рахунок збільшення обсягів державної підтримки без структур-

них реформ, без удосконалення системи ціноутворення вирішити це завдання буде надзвичайно складно. Підтвердженням цього є вже набутий вітчизняний досвід, коли значне зростання обсягів надходження фінансових ресурсів у сільське господарства не дає бажаної продуктивної віддачі і необхідного фінансового забезпечення товаровиробників.

Існуюча система ціноутворення в АПК унеможливорює здійснення процесів розширеного відтворення в галузі, а система державної підтримки тільки часткового компенсує недоотримані кошти від ринку. Ринкова ціна реалізації не відповідає об'єктивним потребам виробника з огляду на необхідний рівень еквівалентності обміну та відтворення вкладених у виробництво активів. Необхідно відійти від критеріїв, пов'язаних з порівнянням підтримки на гектар, оскільки при недосконалому ціновому механізмі така підтримка буде компенсувати недоотримані кошти від реалізації продукції, проте товаровиробники не зможуть відновлювати виробничий потенціал у достатніх для збалансованого розвитку обсягах. Вважаємо, що удосконалення державної підтримки сільського господарства повинно здійснюватися комплексно, поліпшенням як системи регулювання цін на сільськогосподарську продукцію, так і системи державної підтримки галузі.

Література

1. Діброва А. Д. Державне регулювання сільськогосподарського виробництва: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра екон. наук: спец. 08.00.03. — економ. та управл. нац. господ. / А. Д. Діброва. — К.: ННЦ «ІАЕ» УААН, 2008. — 40 с.
2. Діброва А. Д. Державне регулювання сільськогосподарського виробництва: теорія, методологія, практика / Діброва А. Д. — К.: ВПД «Формат», 2008. — 488 с.
3. Оцінка державної підтримки сільського господарства в Україні: методологія та детальні таблиці // Використання сільськогосподарського потенціалу України: стимулювання зростання у сільському господарстві та поліпшення життя на селі / OECD, Світовий банк. — К., 2003.
4. Меляхина О. Оценка уровня государственной поддержки сельского хозяйства: применимость стандартных методов в переходной экономике / О. Меляхина, Е. Серова // Вопросы экономики. — 1996. — № 7. — С. 101—111.
5. Державна підтримка агросфери: еволюція, проблеми / Бородіна О. М., Киризок С. В., Попова О. Л. та ін.; За ред. д-ра екон. наук О. М. Бородіної; Ін-т екон. та прогнозув. НАНУ. — К., 2008. — 264 с.

Стаття надійшла до редакції 11.05.2009